

WSTĘP

Książka *W cieniu historii. Dwudziestowieczne doświadczenia i narracje* wyrasta z moich zainteresowań literaturą dwudziestolecia międzywojennego, która stanowi punkt wyjścia dla przedstawionych tu rozważań. Interesuje mnie w niej to, w jaki sposób podobne – ale różnej rangi – problemy oraz tematy o charakterze społecznym obecne są w prozie przedwojennej i w jaki sposób pojawiają się potem w literaturze pierwszych dziesiątków lat powojennych. Ciągłość przedstawiających je narracji przerwała druga wojna światowa, która była wydarzeniem dla XX wieku centralnym, a związane z nią doświadczenia są od dawna i długo jeszcze będą przedmiotem literaturoznawczej refleksji. Nimi się nie zajmuję.

Problematyka podjęta w przedstawionych tu studiach i rozprawach jest kontynuacją moich badań opublikowanych w pracy *Niepokorni. Brudni. Żli. Ludzie marginesu w prozie polskiej XX wieku* (Poznań 2010). Do niektórych podjętych tam wątków w tej książce powracam.

W kompozycji książki starałem się zachować zasadę symetrii. Przedstawiane są tu teksty mówiące o podobnych – ale nie tych samych – społecznych problemach. Przyjęte granice chronologiczne wyznaczają dwudziestolecie międzywojenne i pierwsze dziesiątki lat powojennych. Nie są to granice całkowicie szczelne. Pozwalam sobie je przekraczać.

Autorami interesujących mnie tu narracji są pisarze i pisarki mniej lub bardziej znani, często zupełnie dziś zapomniani, a też osoby, które wchodzą do świata literatury dlatego, że spisały swoje jednorazowe doświadczenia, np. więzienne. Ich utwory nie zawsze są wysokiej rangi artystycznej, ale sądzę, że w historii literatury pełnią istotną rolę.

Doświadczenia więzienne są tematem studiów umieszczonych w pierwszej części książki, zatytułowanej *Za murami* (mówią o nich rozdziały *Margines na marginesie. O narracjach więziennych dwudziestolecia międzywo-*

jennego oraz *Z celi. Narracje więzienne z PRL-u i czasów późniejszych*). W tej części przedstawiam też problematykę związaną z relacjami reportażowymi dwudziestolecia z miejsc lub środowisk, które na co dzień są niedostępne dla „zwykłego człowieka” (*Co jest za tym murem?*). Piszę też o związkach pochodzenia społecznego kilkorga pisarzy i pisarek debiutujących w latach trzydziestych ze sposobem ich obecności w literaturze (*Proza „barbarzyńców”*) oraz legendzie i autolegendzie pisarzy i poetów związanych ze środowiskiem „Współczesności” (*Być pisarzem/poetą pokolenia „Współczesności”*).

Drugą część książki, zatytułowaną *Kobiety i przełomy*, poświęcam kobiecie jako bohaterce literackiej. Interesuje mnie, w jaki sposób ta postać ewoluje wraz z przemianą obyczajowości po pierwszej wojnie światowej (*Kobieta. Niepodległość. Pieniądze*), w jaki sposób jest w prozie dwudziestolecia instrumentalizowana (*Kobieta na bagnach*), a także to, w jaki sposób próbuje powrócić do literatury w drugiej połowie lat pięćdziesiątych i początku lat sześćdziesiątych (*Zapomniana bohaterka prozy odwilżowej*).

Ostatnią część książki przeznaczam na omówienie idei komunistycznej obecnej w wybranych utworach literackich. Jest to najczęściej komunizm „ogładany” podczas przedwojennych i powojennych podróży do ZSRR (*Słowo o Moskwie i pewnej metaforze; Na początku była klisza. O „reportażowych” relacjach z wyjazdów do ZSRR z końca lat czterdziestych i początku pięćdziesiątych*), a także komunizm zapośredniczony poprzez lektury, materiały publicystyczne i filmy, który potem na różne sposoby stał się indywidualnym pisarskim (i nie tylko) doświadczeniem (*Prestupienie Aleksandra Wata; Wat – Rosja – Miłosz; Komunizmy Stanisława Wygodzkiego*).